فصلنامه حسابداری مالی/سال یازدهم/ شماره ۴۳ /پاییز ۹۸/صفحات ۲۶- ۱

چالش‌های پیاده‌سازی حسابداری ابزارهای مشتقه استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۹

راضیه ماه آور پور*
علی رحمانی**
شهناز مشایخ***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۸/۲۷

چکیده

هدف: مشتقات مالی از دیرباز نقش مهمی در اقتصاد ایفا می‌کنند. ابزارهای مشتقه که تا چند سال پیش فقط در کلاس‌های درس تدریس می‌شد، امروز در بورس‌های اوراق بهادار و کالایی کشور معامله می‌شوند. با در نظر گرفتن نقش بازارهای مدرن و توجه به توسعه بورس‌های کالا و اوراق بهادار کشور و تجربه جهانی مبنی بر لزوم به‌کارگیری استانداردهای گزارشگری مالی باکیفیت و پذیرفته شده به‌خصوص استانداردهای مرتبط با ابزارهای مالی، هدف این پژوهش بررسی چالش‌های پیاده سازی حسابداری ابزارهای مشتقه در محیط گزار شگری ایران و طبق چارچوب استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با ۱۵ نفر از خبرگان حسابرسی، حسابداری و بازار سرمایه ایران، چالش‌های شناسایی و اندازه‌گیری اوراق مشتقه بازار سرمایه و حسابداری مصون‌سازی را طبق IFRS 9 شناسایی و ارائه می‌نماید. بر اساس یافته‌های مطالعه، چالش‌های پیاده سازی ابزارهای مشتقه در سه حوزه اصلی شناخت، اندازه‌گیری و حسابداری مصون‌سازی طبقه‌بندی گردید. نتایج نشان می‌دهد در ایران، ناتوانی بازار در تعیین ارزش

* دانشجوی دکترای حسابداری، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران و مربی دانشگاه پیام نور.
Email: mahavarpour_r@pnu.ac.ir

**استاد حسابداری، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: rahmani@alzahra.ac.ir

***دانشیار حسابداری، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران.
Email: Sh.mashayekh@alzahra.ac.ir

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

منصـــفانه اوراق مشـــتقه، پیچیدگی‌های مربوط به اوراق اختیار معامله تبعی و مفاهیم مرتبط با شناخت، تحلیل و افشا ریسک در شرکت‌ها، مهم‌ترین چالش‌ها در ارتباط با موضوع هستند.

واژه‌های کلیدی: اوراق مشتقه، IFRS 9، شناخت، اندازه‌گیری، حسابداری مصون‌سازی.

۱- مقدمه

در طول چند دهه گذشته، استفاده از مشتقات مالی افزایش‌یافته است و در نتیجه حسابداری این ابزارهای مشـتقه به میزان زیادی تکامل یافته اسـت. شـاید در نتیجه این رشـد، نقشـی که مشتقات در بازارهای سرمایه بازی می‌کند توجه زیادی را از طرف پژوهشگران، قانون‌گذاران و استفاده‌کننده‌های صورت‌های مالی به خود معطوف کرده است. مبادله ریسک و بازده در قلب سرمایه‌گذاری تجاری است و ریسک عامل اصلی ایجاد ارزش برای هر شرکتی است، از طرفی مشتقات روش اقتصادی و بااهمیتی برای مدیریت ریسک در شرکت‌ها هستند و به‌عنوان ابزار مهمی پدیدار شده‌اند که مدیران برای کاهش نتایج ریسک‌های نامطلوبی که شرکت‌هایشان با آن مواجه می‌شوند، مورداستفاده قرار می‌دهند (کمپبل، مولر و پرایس[1]، ۲۰۱۹).

نقش ابزارهای مشتقه در تأمین نیازهای سرمایه‌گذاران و فعالان بازارهای مالی در سال‌های اخیر غیرقابل‌انکار بوده و نشـان از کارایی و توسـعه‌یافتگی بازار اسـت. اهمیت و کارایی ابزارهای مشـتقه در پوشـش ریسـک، متنوع‌سـازی سـبد سـرمایه‌گذاری و بهبود فرآیند کشـف قیمت دارایی‌ها به‌اندازه‌ای است که در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته حجم معاملات اوراق مشتقه بسیار بیشتر از بازارهای نقدی گزارش می‌شود.

استفاده از ابزارهای مالی مشتقه در ایران به سال ۱۳۸۹ و راه‌اندازی معاملات قرارداد آتی به‌عنوان ابزار مالی جدید در بازار سـرمایه، برمی‌گردد. طبق آمار و اطلاعیه‌های موجود در وب‌سایت رسمی بورس اوراق بهادار تهران، بازار قرارداد آتی سهام در مرداد ماه سال ۱۳۸۹ و با معرفی قرارداد آتی بانک کارآفرین و بانک پارسـیان فعالیت خود را به‌طور رسـمی آغاز کرد. پس‌ازآن در اسفندماه سال ۱۳۹۰، دستورالعمل معاملات قرارداد اختیار معامله سهام در بورس اوراق بهادار، به تصویب هیئت‌مدیره سازمان بورس رسید. در راستای توسعه تدریجی این ابزار، در مرداد ماه سال ۱۳۹۱، سازمان بورس در ابعاد محدودتر، دستورالعملی را جهت عرضه اختیار فروش تبعی برای سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران به تصویب رساند.

1 Campbell, Mauler & Pierce

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

ادبیات مشتقات در حسابداری در طول دو دهه گذشته و همزمان با گسترش استفاده از مشتقات، رشد قابل‌توجهی داشته است. بخش بزرگی از پژوهش‌های دانشگاهی در دو دهه گذشته بر روی تغییرات در حسابداری و الزامات افشا برای مشتقات، تمرکز داشته‌اند.

مطابق با پیچیدگی ابزارهای مشتقه مالی متعدد در اقتصاد، گزارشگری مالی ابزارهای مشتقه و فعالیت‌های مصون سازی هم به‌طور مشابه پیچیده‌تر شده است و در طول دهه‌های گذشته تکامل زیادی یافته است. به‌عنوان شواهدی از چالش اطلاع‌رسانی مؤثر در مورد مشتقات به استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی، FASB در طول چند دهه گذشته چندین استاندارد صادر کرده است که اساساً الزامات حسابداری و افشا برای مشتقات را تغییر داده است. تغییرات این استانداردهای حسابداری در حال تحول پیرامون چند بحث اساسی حسابداری مانند بهای تاریخی در برابر ارزش منصفانه و همچنین افشا در برابر شناسایی است. (کمپبل و مولر، ۲۰۱۹).

حسابداری ابزارهای مالی از طرف بنیاد IFRS نیز توجه زیادی را به خود جلب کرده است. بحران مالی جهانی ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ بر ارتباط نزدیک بازارهای مالی و اقتصاد عمومی و نیاز برای استقرار استانداردهای حسابداری با کیفیت و پذیرفته شده و به‌طور خاص استانداردهای مرتبط با ابزارهای مالی، تأکید کرد. به‌علاوه نشان داد که چطور فقدان شفافیت می‌تواند کل سیستم مالی را تهدید کند و بنابراین شرکت‌ها و بخصوص مؤسسات مالی ملزم به ارائه اطلاعات مفیدتر برای ارتباط بهتر ریسک‌های حاصل از مبادلات مرتبط با ابزارهای مالی هستند. در پاسخ به بحران مالی جهانی، IASB تصمیم گرفت استاندارد IAS 39 ابزارهای مالی: شناخت و اندازه‌گیری را به‌طور کامل و در کوتاه‌ترین زمان ممکن جایگزین کند. پروژه جایگزینی به سه فاز مختلف تفکیک شد شامل: ۱- طبقه‌بندی و اندازه‌گیری دارایی‌ها و بدهی‌های مالی ۲- کاهش ارزش ۳- حسابداری مصون سازی و در نهایت استانداردهای حسابداری موجود در مورد ابزارهای مالی با انتشار IFRS 9، مورد تجدیدنظر اساسی قرار گرفت.

به موجب مصوبات سازمان حسابرسی (مورخ ۱۳۹۰/۰۶/۲۷) و سازمان بورس و اوراق بهادار ایران (مورخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۱ و ۱۳۹۵/۰۸/۱۸)، برخی نهادهای مالی و ناشران بزرگ بورسی و فرابورسی که دوره مالی آن‌ها از تاریخ ۱۳۹۵/۰۱/۰۱ و بعد از آن شروع می‌شود، ملزم به تهیه و ارائه یک مجموعه صورت‌های مالی سالانه حسابرسی شده بر اساس مجموعه IFRS هستند. با پذیرش مجموعه IFRS به‌عنوان مبنای گزارشگری مالی در ایران، چگونگی شناسایی و اندازه‌گیری ابزارهای مالی و افشای اطلاعات مرتبط، موضوع جدید و بااهمیتی است که جامعه حسابداری و حسابرسی ایران با آن درگیر خواهد شد.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

ابزارهای مشتقه از جنبه‌های مدل عملیاتی، حسابداری و مالیاتی نیاز به بررسی و توجه دارد. در این پروژه جنبه‌های حسابداری و چالش‌ها و ابهامات آن موردبررسی قرار گرفته است. از طرفی با توجه به پیچیدگی فعالیت‌های مدیریت ریسک، توسعه یک رویکرد حسابداری برای انعکاس محتوای اقتصادی چنین فعالیت‌هایی که به لحاظ عملیاتی امکان‌پذیر باشد و اطلاعات مفید برای استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی فراهم کند، چالش‌برانگیز است.

در ایران نیز با توجه به روند رو به رشد استفاده از ابزارهای مشتقه و توسعه بازار این اوراق و با توجه به پیچیدگی‌های موجود در مباحث حسابداری این اوراق و زیرساخت‌های لازم در ارتباط با اندازه‌گیری و گزارشگری آن‌ها، شرکت‌های فعال در این حوزه را با چالش‌های جدی مواجه خواهد ساخت. این پژوهش به دنبال بررسی چالش‌های پیاده سازی حسابداری ابزارهای مشتقه در محیط گزارشگری ایران و طبق چارچوب استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی[1] می‌باشد. در همین رابطه، ضمن مصاحبه با خبرگان حسابرسی، حسابداری و بازار سرمایه در ایران، این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی برای تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده و ارائه نتایج نهایی پژوهش استفاده می‌کند.

در ادامه، ابتدا پیشینه نظری و تجربی پژوهش مرور شده، سپس روش پژوهش شامل نحوه گردآوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها و در ادامه چالش‌های پیاده‌سازی حسابداری ابزارهای مشتقه طبق استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی بیان می‌شود و در نهایت پیشنهادها و محدودیت‌های پژوهش ارائه خواهد شد.

۲- پیشینه نظری پژوهش

در رشته‌های مالی، واژه "مشتقه" دارای یک معنی منحصربه‌فرد نیست. تعریفی کلی از مشتقات عبارت است از "قراردادهای مالی که بازده آن‌ها با تغییر در ارزش سهام، اوراق قرضه، موجودی کالا، ارز، نرخ بهره، شاخص سهام یا سایر دارایی‌ها مرتبط بوده و یا از آن‌ها ناشی می‌گردد. (آچاریا، برنر، لینچ و ریچاردسون[2]، ۲۰۰۹؛ فابوس[3]، ۲۰۱۰؛ لینچ[4]، ۲۰۱۱). مشتقه طبقه‌ای از قراردادهای مالی است که دربرگیرنده‌ی دامنه و سیعی از ابزارها می‌باشد، گرچه هر یک از این انواع مشتقه‌ها دارای ویژگی‌های خاصی هستند، اما همه آن‌ها وجوه مشترکی نیز دارند، به‌خصوص اینکه کلیه مشتقات باهدف انجام معامله‌ای که منجر به انتقال ریسک شود

1 International Financial Reporting Standard No.9
2 Acharya, Brenner, Engle, Lynch, & Richardson
3 Faubus
4 Lynch

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

تنظیم‌شـــده و موردتوافق قرارگرفته‌اند. به عبارتی یکی از طرفین توافق می‌کند که به‌محض دریافت هزینه‌ای مشخص، ریسک زیان طرف دیگر را در صورت بروز واقعه‌ای خاص و به‌ویژه در ارتباط باارزش دارایی دیگری، بر عهده بگیرد (این دارایی به‌عنوان دارایی "زیربنایی" یا "مرجع" شناخته می‌شود) (ساموئل،[1] ۲۰۰۹). مشتقات می‌توانند بدون نیاز به مالکیت واقعی دارایی پایه منتشر و معامله شوند (بیکر[2]، ۲۰۰۹؛ لینچ ۲۰۱۱). این ویژگی‌های مشترک مشتقات، آن‌ها را به بخش ارزشمندی از صنعت مدیریت مالی امروز تبدیل کرده است.

چنانچه تنوع مشتقات و انعطاف‌پذیری آن‌ها به‌عنوان ابزار مالی در خدمت‌رسانی به نیازها و اهداف طرف مقابل در نظر گرفته شود، جای تعجب نخواهد داشت که مشتقات فوق، بخش رو به افزایشی از صنعت مالی را طی دهه‌های اخیر به خود اختصاص داده‌اند (مینه هان و سیمونز[3]، ۱۹۹۵). در حقیقت، از اولین پژوهش‌هایی که درباره بازار مشتقات صورت پذیرفت (کامبو، کین و بنادون[4]، ۱۹۹۶) تاکنون، مشخص شده است که معاملات این ابزار سراسر دنیا را فرا خواهد گرفت.

۲-۱- حسابداری ابزارهای مشتقه بر اساس IFRS 9

هدف اصلی IFRS، حفاظت از سرمایه‌گذاران با دستیابی به یکپارچگی و شفافیت در اصول حسابداری است. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های چالش‌برانگیز مقررات IFRS یعنی استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی، رفتار حسابداری مشتقات و ارتباط آن با مدیریت ریسک است. (رامیرز[5]، ۲۰۱۵).

در ۲۴ جولای ۲۰۱۴، هیئت استانداردهای بین‌المللی حسابداری IASB نسخه نهایی IFRS 9: ابزارهای مالی را منتشر کرد که الزامات نهایی هر سه فاز پروژه ابزارهای مالی را در برمی‌گیرد، شامل مباحث:

- طبقه‌بندی و اندازه‌گیری
- کاهش ارزش
- حسابداری مصون‌سازی

1 Samuel
2 Baker
3 Minehan & Simons
4 Kambhu, Keane & Benadon
5 Ramirez

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

۲-۳ طبقه‌بندی و اندازه‌گیری

IFRS 9 الزامات اصـــول محوری را برای طبقه‌بندی ابزارهای مالی معرفی می‌کند. طبقه‌بندی دارایی‌ها بر اســـاس آزمون ویژگی جریان‌های نقدی قراردادی[1] (در ســـطح ابزار) و آزمون مدل کسب‌وکار[2]، نشان‌دهنده نحوه مدیریت دارایی‌ها (در سطح کلی)، شامل سه گروه است:

- بهای مستهلک‌شده[3]
- ارزش منصفانه از طریق دیگر اجزای سود و زیان جامع FVOCI[4]
- ارزش منصفانه از طریق سود و زیان FVTPL[5]

مشتقات در FVTPL شناخته می‌شود، مگر اینکه ابزار مصون‌سازی جریان نقدی یا خالص ســـرمایه‌گذاری در عملیات خارجی باشـــند؛ بنابراین، مشـــتقات تخصـــیص نیافته یا ابزارهای مصون‌سازی در رابطه مصون‌سازی ارزش منصفانه، در FVTPL طبقه‌بندی می‌شوند. (ارنست و یانگ[6]، ۲۰۱۶). طبقه‌بندی ابزارهای مالی در نمودار ۱ خلاصه شده است.

۲-۴ - کاهش ارزش

IFRS 9 مدل جدید و آینده‌نگر «زیان مورد انتظار» را برای کاهش ارزش معرفی و جایگزین مدل «زیان تحقق یافته» اســـتاندارد IAS 39 می‌نماید. ازآنجاکه مشـــتقات طبق الزامات طبقه‌بندی و اندازه‌گیری بخش قبل، در طبقه ارزش منصـــفانه از طریق ســـود و زیان قرار می‌گیرد. مباحث کاهش ارزش در شمول حسابداری ابزارهای مشتقه قرار نمی‌گیرد.

۲-۵ - حسابداری مصون‌سازی

هدف حسابداری مصون سازی IFRS 9، انعکاس اثر فعالیت‌های مدیریت ریسک شرکت در صـــورت‌های مالی اســـت که شـــامل جایگزینی برخی قوانین اختیاری با الزامات اصـــول محور و پذیرش ابزارهای مصون سازی و اقلام مصون شده بیش‌تر برای توصیف حسابداری مصون سازی اســـت. به‌طور کلی، IFRS 9 منجر به افزایش اســـتراتژی‌های مدیریت ریســـک تعیین‌کننده حسابداری مصون سازی و ایجاد ارتباط بهتر میان استراتژی مدیریت ریسک مؤسسه، منطق مصون‌سازی و اثر مصون‌سازی روی صورت‌های مالی می‌شود.

1 Contractual Cash Flows Test
2 Business Model Test
3 Amortised Cost
4 Fair Value Through Other Comprehensive Income
5 Fair Value Through Profit or Loss
6 Ernst & Young

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

همه مشتقات، صرف‌نظر از اینکه در یک رابطه حسابداری مصون‌سازی ریسک دخیل هستند یا خیر، در ترازنامه به ارزش منصفانه شناسایی می شوند؛ اما نوسان در ارزش منصفانه مشتقات بسته به نوع رابطه مصون‌سازی به طرق مختلفی شناسایی می‌شود؛ که عبارت‌اند از:

۱- تخصیص نیافته یا سفته‌بازی

۲- مصون‌سازی ارزش منصفانه

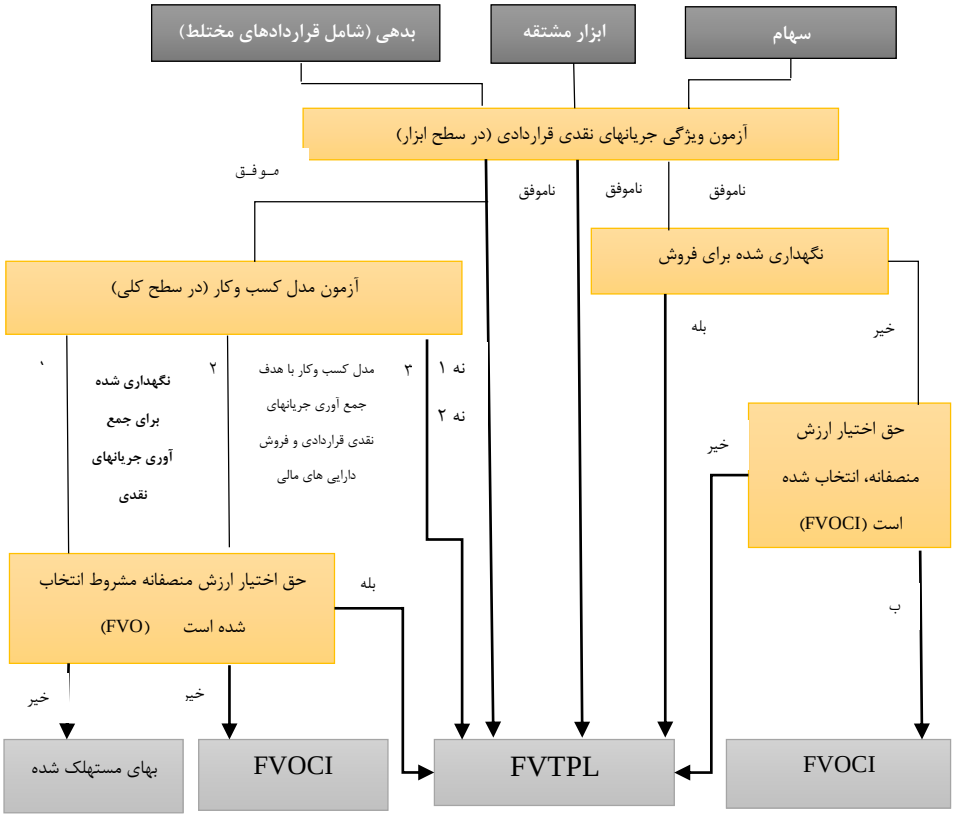
۳- مصون‌سازی جریان نقدی

۴- مصون‌سازی خالص سرمایه‌گذاری.

۲-۵-۱- تخصیص نیافته یا سفته‌بازی

برخی از ابزارهای مشتقه به‌عنوان "تخصیص نیافته" یا "سفته‌بازی" نام‌برده می شوند و شامل آن دسته از مشتقات هستند که حائز شرایط لازم برای لحاظ نمودن در حسابداری مصون‌سازی نمی‌باشند و یا واحد تجاری مربوطه ترجیح می‌دهد آن‌ها را به‌عنوان تخصیص نیافته طبقه‌بندی کند. این دسته از مشتقات به‌عنوان دارایی یا بدهی‌های قابل معامله تلقی و سود یا زیان ناشی از نوسان ارزش منصفانه آن‌ها مستقیماً در سود یا زیان شناسایی می‌شود.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

نمودار (۱): خلاصه طبقه‌بندی دارایی‌های مالی (منبع: ارنست و یانگ ۲۰۱۶)

۲-۵-۲- مصون‌سازی ارزش منصفانه

هدف از مصون‌سازی ارزش منصفانه، کاهش نوسانات در ارزش منصفانه دارایی یا بدهی است که قبلاً در ترازنامه شناسایی شده و یا تعهدی بر عهده شرکت که قبلاً مورد شناسایی قرار نگرفته (یا جزئی از هر یک از اقلام فوق) و به ریسکی خاص مربوط شده و می‌تواند بر سود و زیان اثرگذار باشد.

۲-۵-۳- مصون‌سازی جریان نقدی

مصون سازی جریان نقدی عبارت است از مصون سازی در برابر نوسان در جریانات نقدی که قابل‌ردیابی به ریسک خاصی است که کلاً یا جزئاً مربوط به دارایی یا بدهی شناسایی شده یا معامله‌ای شدیداً پیش‌بینی‌شده است؛ و قادر است بر سود یا زیان گزارش‌شده اثرگذار باشد.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

۲-۵-۴- مصون‌سازی خالص سرمایه‌گذاری

مصون‌سازی خالص سرمایه‌گذاری یا مصون‌سازی خالص سرمایه‌گذاری در عملیات خارجی، یک مصون سازی ریسک ارز خارجی است که ناشی از سرمایه‌گذاری شرکت ارائه‌کننده گزارشات مالی در خالص دارائی‌های حاصل از عملیات خارجی می‌باشد. (رامیرز، ۲۰۱۵)

۳- مروری بر مطالعات انجام‌گرفته

استفاده از ابزارهای مشتقه موضوع مطالعات گسترده‌ای در حوزه‌های مختلف و به‌خصوص مالی، بوده است. تمرکز مطالعات مالی روی مشتقات، بر سؤالات اساسی بوده است ازجمله اینکه چرا شرکت‌ها مشتقات را مورداستفاده قرار می‌دهند و استفاده از مشتقات چه اثری بر ارزش شرکت دارند. (به‌عنوان‌مثال الایانیس و وستون[1]، ۲۰۰۱؛ اسمیت و استولز[2]، ۱۹۸۵؛ چاوشانی؛ بابک جمشیدی، قنبری و باغفلکی، ۱۳۹۸) مطالعات مشتقه در حسابداری هم به این موضوعات اصلی با تأکید بر چالش‌ها و مفاهیم حسابداری و افشاییات مشتقات، دست زده‌اند. مطالعات بسیاری در ارتباط با مشتقات در مالی، بر آزمون نظریه‌های مبین استفاده از مشتقات و اثر مصون‌سازی بر ارزش سهامداران متمرکز شده‌اند (مثل آرتز و بارترام[3]، ۲۰۱۰ و جاج[4]، ۲۰۰۶).

پژوهش‌های زیادی نیز درباره عوامل تعیین‌کننده و پیامدهای تغییر از استانداردهای ملی به استانداردهای بین‌المللی وجود دارد. به‌عنوان نمونه سبزعلی‌پور (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای نشان داد همگرایی استاندارد تلفیق ایران با استاندارد بین‌المللی تلفیق بر بهبود سودمندی اطلاعات تلفیقی تأثیرگذار بوده است.

اما مطالعات در حوزه حسابداری ابزارهای مشتقه و استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۹، بیشتر محدود به فعالیت‌های بنیادهای بین‌المللی نظیر IFRS و FASB و مؤسسات حرفه‌ای حسابرسی بین‌المللی مثل KPMG، PWC، E & Y، Deloitte و BDO می‌باشد.

موسسه حسابرسی دیلویت[5] در سال ۲۰۱۵ در پیمایشی به این مسئله پرداخت که بانک‌ها چطور به به‌کارگیری IFRS 9 و الزامات مدل کاهش ارزش آن نزدیک می‌شوند. در این پیمایش دیدگاه‌های ۵۹ بانک اصلی از اروپا، خاورمیانه، آفریقا و آسیا و آمریکا جمع‌آوری شد به‌منظور بررسی این مسئله که صنعت بانکداری چطور به تغییرات حسابداری و قانونی، پاسخ می‌دهد. نتایج در حوزه چالش‌های به‌کارگیری شامل این موارد بود: شرح روشن تفاسیر قابل‌قبول از

1 Allayannis & Weston
2 Smith & Stulz
3 Aretz & Bartram
4 Judge
5 Deloitte

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

قواعد جدید، هماهنگی داخلی میان فعالیت‌های تأمین مالی، اعتباری، ریسک و تکنولوژی اطلاعات و دسترسی به اطلاعات. سایر نتایج نشان داد که بودجه پیاده‌سازی در هر سال دو برابر می‌شود و تعدادی از بانک‌ها منابع فنی و مهارت‌های کافی برای پوشش ضعف‌ها در اختیار ندارند. بخشی از بانک‌ها هم انتظار داشتند که حساب‌های بانک طبق مقررات جدید برای ناظران مفیدتر باشد. (دیلویت، ۲۰۱۵)

نگوین[1] (۲۰۱۵) چالش‌های به‌کارگیری استانداردهای IFRS را در ویتنام و با استفاده از مصاحبه‌های دقیق و نیمه ساختار یافته موردبرر سی قرار داد. معایب، مزایا و چالش‌ها به شرح زیر بیان شدند: نتایج حاکی از مزایای به کارگیری IFRS برای سیستم حسابداری بودند و افزایش کیفیت حسابداری، قابلیت مقایسه و یکنواختی را به دنبال داشته که منجر به بهبود شفافیت صورت‌های مالی شده است. علی‌رغم مزایای IFRS، هزینه‌های بالا و سنگین جابجایی سیستم‌های درون سازمانی، بروزر سانی نرم‌افزارها و سیستم‌های مربوطه و هماهنگی آن‌ها با استانداردهای حسابداری، هزینه آموزش کارمندان و لزوم استفاده از خدمات مشاورین فنی و مالیاتی از معایب به‌کارگیری IFRS بیان شده‌اند. به‌علاوه نظام حسابداری ویتنام و نظام مالیاتی دارای ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر هستند درحالی‌که IFRS برای مقاصد مالیاتی موردا ستفاده قرار نمی‌گیرد. IFRS تنها به‌عنوان یک مبحث اختیاری در دانشگاه‌ها ارائه می‌شود و نه اجباری که لازم است در ارائه آن اجبار اعمال شود. ازآنجاکه IFRS از ارزش‌های منصفانه استفاده می‌کند، بازار فعال نیز چالش دیگری محسوب می شود. ازآنجاکه IFRS جدید و پیچیده است، مؤسسات اعتباری از مبانی لازم برای ایجاد الگوهای منطبق با سیستم مدیریتی برخوردار نیستند. (نگوین، ۲۰۱۵)

سکتی، سیاه، تارق، محمدعلی و اکبریه[2] (۲۰۱۶) در یک پژوهش کیفی، دیدگاه‌ها و تجارب دانشمندان اسلامی را در خصوص مباحث شرعی، چالش‌ها و چشم‌اندازهای ابزارهای مشتقه در اسلام را موردبررسی قرار دادند. در این پژوهش، مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته‌ای با پنج دانشمند علوم شرعی که در موسسه‌های مالی اسلامی در کشور مالزی و سنگاپور مشغول به کار هستند، انجام شد. این پژوهش به این نتیجه رسیده است که دانشمندان مسائل شرعی از مباحث شرعی مربوط به ابزارهای مشتقه اسلامی، آگاهی داشته و راه‌حل‌های زیادی برای این مبحث مطرح کرده‌اند. ضمناً مشخص شده است که لحاظ نمودن ابزار مشتق در صنعت امور

1 Nguyen
2 Sakti, Syahid,Tareq, Mohammad Ali & Akbariah

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

مالی اسلامی به دلیل مصون‌سازی و کاهش ریسک که در مؤسسات مالی اسلامی مورداستفاده قرار می‌گیرد، حائز اهمیت است. (پریما ساکتی و همکاران، ۲۰۱۶)

گامب، داپی، بیکر و بلوم[1] (۲۰۱۸) اثرات استانداردهای حسابداری مالی را بر تصمیمات اقتصادی مدیران موردبررسی قرار دادند. سؤال اصلی تحقیق این است که آیا رفتار مصون‌سازی خزانه‌داران شرکتی در فرانسه، در ارتباط با ابزارهای مالی و مصون‌سازی، تحت تأثیر انتشار استاندارد بین‌المللی شماره ۳۹ و استاندارد بین‌المللی گزارشگری شماره ۹ قرار گرفته است؟ در این مطالعه از تکنیک مصاحبه نیمه ساختار یافته با خزانه‌داران شرکت‌های فرانسوی استفاده شد. محققان دریافتند خزانه‌داران شرکتی اغلب بر اساس تأثیر سودآوری تصمیم‌گیری می‌کنند. ترس از افزایش نوسان سود از مهم‌ترین نگرانی‌های خزانه‌داران می‌باشد. به‌علاوه یک مسئله کلیدی پیچیدگی فرآیند احراز شرایط مصون سازی توسط ابزارهای مالی برای رویه حسابداری مصون‌سازی است. به‌علاوه نویسندگان دریافتند رفتار خزانه‌داران نه ثابت و نه همگون می‌باشد. به نظر می‌رسد این رفتار نتیجه فرایند یادگیری جمعی است که در آن خزانه‌دار شرکت فقط یک بازیگر است. (گامب و دیگران، ۲۰۱۸)

در طول دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۲ مؤسسات مالی آمریکایی نقش بااهمیتی در رشد مشتقات مالی داشته‌اند. عبدالخالق و چن[2] (۲۰۱۵) تلاش کردند تا فشار بالقوه پشتوانه این رشد استفاده از مشتقات را موردبررسی قرار دهند. آن‌ها سه فاکتور اصلی را به‌عنوان محرک‌های محتمل این فشار موردبررسی قرار دادند. در قسمت اول، رابطه بین دو قانون اساسی، گرام-لیچ – بیلی در ۱۹۹۹ و قانون نوسازی قراردادهای آتی کالا در سال ۲۰۰۰ و رشد مشتقات را در دوره ۱۹۹۵-۲۰۱۲ بررسی کردند. نتایج نشان داد استفاده از مشتقات تجاری و غیرتجاری به شکل بااهمیتی بعد از تصویب این دو قانون افزایش‌یافته است. به‌علاوه FAS 133 رشد استفاده از مشتقات در آمریکا را تحریک کرده است. به این دلیل که حسابداری مصون‌سازی این انگیزه را به شرکت‌ها می‌دهد که مشتقات را برای اهداف مصون سازی مورداستفاده قرار دهند اگر هدفشان کاهش نوسان در سود گزارش‌شده یا درک بازار از ریسک شرکت باشد. (عبدالخلیق و چن، ۲۰۱۵)

اونالی، گینستی و بالستر[3] (۲۰۱۷) واکنش بازار را به رویدادهای مرتبط با فرایند استاندارد گذاری IFRS 9 موردبررسی قرار دادند، برای بیش از ۳۰۰۰ شرکت اروپایی که IFRS را پذیرفته‌اند. نتایج نشان داد فاکتورهای خاص شرکت که با کیفیت اطلاعات و عدم تقارن

1 Gumb, Dupuy, Baker & Blum
2 Abdel-khalik & Chen
3 Onali, Ginesti & Ballestr

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

اطلاعات مرتبط هستند، به میزان زیادی واکنش بازار به IFRS9 را تحت تأثیر قرار می‌دهند. به‌طور خاص عدم تقارن اطلاعاتی پایین‌تر و کیفیت اطلاعات بالاتر اثر مثبتی روی بازده تعدیل‌شده بازار دارند. این نتیجه با این دیدگاه عمومی در تضاد است که IFRS9 کیفیت حسابداری را برای شرکت‌هایی که بیشتر به آن نیاز دارند بهبود می‌بخشد. (یعنی شرکت‌های کوچک با نقدینگی پایین و ساختار مالکیت متمرکز). (اونالی و گینستی، ۲۰۱۷)

چاوشانی و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی تأثیر افشای ابزارها و مشتقات مالی بر اساس استاندارد حسابداری شماره ۱۵ ایران بر بازده مازاد و ارزش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. یافته‌ها نشان می‌دهد که در شرکت‌هایی که ابزارهای مالی خود را بر اساس استاندارد داخلی شماره ۱۵ افشا می‌کنند، ریسک نرخ تنزیل کاهش می‌یابد و این به معنای افزایش بازده آتی و افزایش قیمت بازار است. به‌علاوه در شرکت‌هایی که مدیریت سود وجود دارد، از طریق کاهش سطح افشای ابزارها و مشتقات مالی، ریسک نرخ تنزیل نیز افزایش می‌یابد. همچنین، بین سطح افشا ابزارهای مالی باارزش شرکت رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ بنابراین، وجود نوسان بالای بازده مازاد برای شرکت‌ها با سطح افشا پایین‌تر، نشان‌دهنده ریسک بالاتر می‌باشد. در نتیجه ذینفعان شرکت‌ها با توجه به سطح و کیفیت افشا ابزارها و مشتقات مالی، بایستی منتظر ریسک باشند. (چاوشانی و همکاران، ۱۳۹۸)

۳-۱- شناخت و طبقه‌بندی اوراق مشتقه طبق IFRS 9

بخش زیادی از مطالعات انجام‌شده در حوزه IFRS9 و حسابداری ابزارهای مشتقه، به پیچیدگی استانداردهای مربوط به حسابداری و گزارشگری اوراق مشتقه اشاره می‌کنند. شامل پیچیدگی درک و کاربرد الزامات مدل جدید اصول محور IFRS9 که بیشتر آینده‌نگر و قضاوتی است، پیچیدگی‌های ایجادشده در نتیجه تغییرات اساسی در حسابداری مصون‌سازی، پیچیدگی شناسایی مشتقات تعبیه‌شده، پیچیدگی الزامات جدید برای حسابداری ارزش زمانی اختیار معاملات و پیچیدگی ابزارهای مالی مشتقه که اساس این سیستم‌ها هستند. (ارنست و یانگ، ۲۰۱۶؛ ویلسون، واترز، گری و بری[1]، ۱۹۹۸؛ اکستین، مرکلویچ و رین استین[2]، ۲۰۰۸؛ نگوین، ۲۰۱۵).

1 Wilson, Waters, Gary & Barry
2 Eckstein, Markelevich & Reinstein

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

۳-۲- اندازه‌گیری اوراق مشتقه

در ارتباط با اندازه‌گیری ابزارهای مشـــتقه به ارزش منصـــفانه و طبق IFRS13، یک نگرانی با اهمیت ابراز شده در به‌کارگیری استاندارد اندازه‌گیری ارزش منصفانه، چالشی است که شرکت‌ها در ارزیابی ابزارها با آن مواجه‌اند زمانی که بازارها فعال نیســـتند. به‌علاوه نیاز به تکمیل حســـابداری ارزش منصـــفانه با افشـــای قوی فرضـــیات و حســـاســـیت‌های زیربنایی، نگرانی در موردا ستفاده از ارائه‌کنندگان خدمات طرف سوم مثل کارگزاران و خدمات قیمت‌گذاری و نقش قضاوت در تعیین تخمین‌های ارزش منصفانه به‌خصوص در بازارهای غیر نقد یا غیرفعال از دیگر چالش‌های مطرح‌شده هستند. (SEC، ۲۰۰۸؛ نگوین، ۲۰۱۵)

۳-۳- حسابداری مصون‌سازی

مطالعات در ارتباط با حسابداری مصون‌سازی چالش‌هایی را مطرح کرده‌اند که بیشتر در ارتباط با مســـتندســـازی رابطه مصـــون‌ســـازی در ابتدای شـــروع رابطه مصـــون‌ســـازی، ارزیابی اثربخشـــی م صون سازی، تنظیم ن سبت م صون سازی، م سایل مرتبط با ح سابداری بهای م صون سازی و تصمیم‌گیری در ارتباط با توقف رابطه مصون‌سازی است که همه آینده‌نگر و مستلزم به‌کارگیری ق ضاوت گ سترده ه ستند. (BDO، ۲۰۱۶؛ هوانگ و پاتوهاس[1]، ۲۰۰۱؛ ارن ست و یانگ، ۲۰۱۶؛ PWC، ۲۰۱۱؛ GCR GROUP، ۲۰۱۵؛ اکستین، ۲۰۰۸).

۴- روش انجام پژوهش

در مرحله اول این پژوهش، الگوی اولیه چالش‌های پیاده‌ســـازی الزامات شـــناخت و اندازه‌گیری ابزارهای مشـــتقه و مدل حســـابداری مصـــون‌ســـازی طبق چارچوب پیشـــنهادی IFRS9 با انجام متن‌کاوی گسترده با رویکرد تحلیلی روی پژوهش‌های پیشین و تحلیل محتوای کیفی یافته‌های آن‌ها و همچنین تحلیل محتوای کیفی IFRS9، مبانی تصمیم‌گیری الزامات استاندارد IFRS9 و پیش‌نویس‌های مربوط به این اســـتاندارد در فرآیند نظرخواهی عمومی از ســـال ۲۰۰۸ تـــــا ۲۰۱۴، رهنمودهـای FASB در ارتباط بـا مسائل پیاده‌سازی FAS133 وFAS161، یافته‌های پژوهش‌های پیمایشـــی انجام‌شـــده توســـط نهادهای حرفه‌ای بین‌المللی در رابطه با گزارشـــگری ابزارهای مالی ازجمله گزارش SEC (۲۰۰۸) در ارتباط با اندازه‌گیری ارزش منصـــفانه و گزارش BDO (۲۰۱۶)، KPMG (۲۰۱۴ و ۲۰۱۷)، E & Y (۲۰۱۴ و ۲۰۱۶)، PWC (۲۰۱۵)، Deloitte (۲۰۱۵ و ۲۰۱۶)، ا ستخراج شد. در مرحله دوم دیدگاه خبرگان حرفه ح سابداری و حســـــابرســـــی و بـازار ســـرمـایـه دربـاره «الگوی حســـــابـداری ابزارهـای مشـــتقـه»،

1 Hwang & Patouhas

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

«چالش‌های فنی شناسایی و اندازه‌گیری ابزارهای مشتقه» و «چالش‌های پیاده‌سازی حسابداری مصون‌سازی» در محیط گزارشگری ایران و برای اوراق مشتقه قابل معامله در بازار سرمایه ایران، با اســتفاده از تکنیک مصــاحبه نیمه ســاختار یافته جمع‌آوری و به روش تحلیل محتوای کیفی تحلیل شد.

۴-۱- مشارکت‌کنندگان

در تصمیم‌گیری‌های مربوط به نمونه‌گیری در پژوهش کیفی، مهم‌ترین اصلی که در نظر گرفته می‌شود، انتخاب محیط‌ها، زمان‌ها و افرادی است که بتوانند اطلاعات موردنیاز برای پاسخگویی به سؤالات پژوهش را فراهم آورند. ملاک اصلی انتخاب مشارکت‌کنندگان برای پژوهش کیفی، تجربه کردن پدید موردمطالعه است. منطق نمونه‌گیری هدفمند عبارت است از انتخاب موارد غنی از اطلاعات، یعنی انتخاب مواردی است که امکان مطالعه عمیق را فراهم می‌سازد. با توجه به هدف پژوهش، از روش گلوله برفی یا زنجیره‌ای برای مصاحبه استفاده‌شده است. نمونه‌گیری گلوله برفی یا زنجیره‌ای یعنی انتخاب مشارکت‌کنندگانی که دارای اطلاعات باارزشی در خصوص موضوع موردپژوهش هستند و به نحوی با یکدیگر پیوند دارند و پژوهشگر را به دیگر افراد همان جامعه راهنمایی می‌کنند (حریری، ۱۳۸۵). به‌بیان‌دیگر، در مصاحبه، ابتدا تعدادی از اشخاص صاحب‌نظر و دارای تحصیلات و تجربه کافی مرتبط با موضوع، انتخاب شدند و در پایان مصاحبه از آن‌ها درخواست شد که سایر افراد مطلع و صاحب‌نظر در خصوص موضوع پژوهش را معرفی نمایند.

با توجه به توضیحات فوق، به‌منظور غنای پژوهش، تلاش شد تا با افرادی که شخصاً موضوع پژوهش را تجربه کرده‌اند و از دانش و تجربه بالایی در این زمینه برخوردار هستند، مصاحبه صورت گیرد. به این منظور اعضای کمیته تدوین استاندارد سازمان حسابرسی، کارشناسان بازار ابزارهای نوین مالی در بورس اوراق بهادار، کارشناسان اداره حسابرسی و گزارشگری مالی و اداره نظارت بر ناشران سازمان بورس، مدیران و سرپرستان مؤسسات حسابرسی شرکت‌های تهیه‌کننده صورت‌های مالی طبق IFRS و فعالان حرفه‌ای در حوزه سرمایه‌گذاری و معاملات اوراق مشتقه برای انجام مصاحبه انتخاب گردیدند. برخی افراد نمونه در حوزه پژوهش تصمیم‌گیرنده و به نام بودند که ابتدا مصاحبه از آن‌ها شروع شد. سپس با پیش رفتن تحقیق و گردآوری و تحلیل داده‌ها، برای شناخت بهتر مفاهیم و مقوله‌ها با سایر افراد خبره مصاحبه می‌شد. بدین ترتیب با ۱۵ صاحب‌نظر مصاحبه به عمل آمد و پس از برگزاری این مصاحبه‌ها، مفاهیم و مقوله‌ها به اشباع رسیدند.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

جدول (۱): ترکیب مصاحبه‌شوندگان و تخصص آن‌ها

عامل	طبقه‌بندی	تعداد
سمت	اعضای سازمان بورس و اوراق بهادار	سه
	عضو سازمان حسابرسی و کمیته تدوین استاندارد	سه
	مدیر و سرپرست ارشد در مؤسسات حسابرسی شرکت‌های تهیه‌کننده صورت‌های مالی طبق IFRS	چهار
	هیئت‌علمی دانشگاه	دو
	فعالان حرفه‌ای در حوزه سرمایه‌گذاری و معاملات اوراق مشتقه	سه
سابقه کار	پنج تا ده سال	هشت
	بیش از ده سال	هفت
رشته تحصیلی	حسابداری	یازده
	مدیریت مالی	چهار
مدرک تحصیلی	دکتری	یازده
	کارشناسی ارشد	چهار

۴-۲- روش تجزیه‌وتحلیل داده‌ها

تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متن از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، رمزبندی و تم سازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده دانست. با تحلیل کیفی می‌توان یک رویکرد تجربی، روش شناسانه و کنترل شدهٔ متون در درون زمینهٔ ارتباطی، بر طبق قواعد تحلیل از محتوا و روش مرحله به مرحله با رعایت عناصر مورد مطالعه در نظر گرفت. بر پایهٔ این تعاریف تحلیل محتوای کیفی به پژوهشگران اجازه می‌دهد که اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونهٔ ذهنی ولی با روش علمی تفسیر کنند .اعتبار نتایج، به‌وسیلهٔ وجود یک فرایند رمزبندی نظام‌مند تضمین می‌شود. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند به‌صورت محتوای آشکار می‌آزماید. (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۷)

در روش تحلیل محتوا، گردآوری اطلاعات با ابزار خاصی نیست و داده‌ها و اطلاعات از قبل وجود دارند و مهم‌ترین بحث در آن شناسایی، گزینش، غربالگری و گلچین داده‌های مناسب برای تحلیل است که باید متناسب با گزاره‌های پژوهش و هدف اصلی پژوهشگر باشد و حتی در مرحله گردآوری اولیه اطلاعات، مطالب بدون ساختار را نیز می‌پذیرد.

۵- یافته‌ها

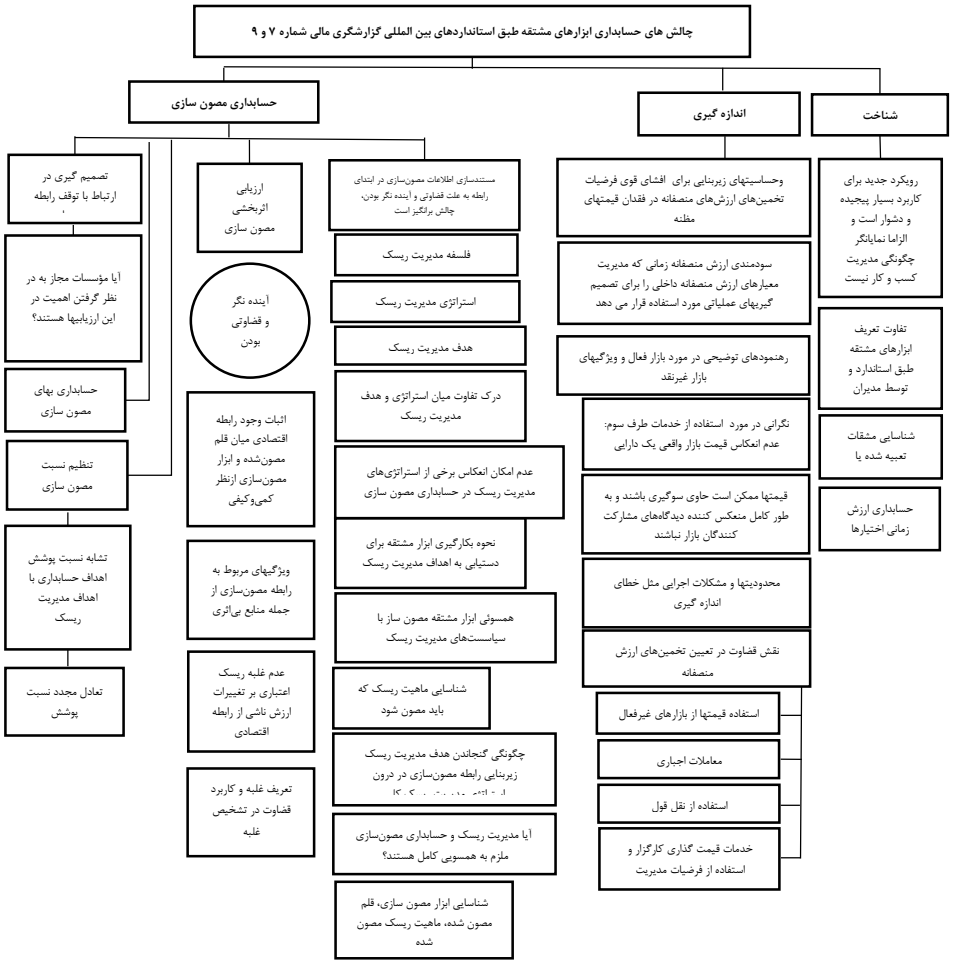
بر اساس متن‌کاوی گسترده انجام شده، ۳ حوزه اصلی در ارتباط با حسابداری ابزارهای مشتقه طبق استاندارد IFRS9 شناسایی و چالش‌های موجود در هر قسمت استخراج شد. ۳ حوزه اصلی شامل:

- شناخت و طبقه‌بندی اوراق مشتقه طبق IFRS 9.
- اندازه‌گیری ابزارهای مشتقه به ارزش منصفانه و طبق IFRS 13.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

- حسابداری مصون‌سازی.

نتایج متن‌کاوی در نمودار ۲ خلاصه‌شده‌اند.

نمودار (۲): خلاصه نتایج حاصل از متن‌کاوی

۵-۱- نتایج حاصل از تحلیل محتوای کیفی دیدگاه خبرگان حرفه حسابداری و حسابرسی و بازار سرمایه

در این بخش از پژوهش با استفاده از تحلیل محتوای کیفی به تحلیل مصاحبه‌های انجام‌شده با مشارکت‌کنندگان پرداخته‌شده است. پس از جمع‌آوری داده‌ها به‌وسیله ابزار مصاحبه نیمه ساختار یافته، داده‌های مصاحبه ابتدا به شکل کتبی نسخه‌برداری و با استفاده از نرم‌افزار

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

WORD مستند گردید. تحلیل و کدگذاری اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد. در این پژوهش به‌طور میانگین از هر مصاحبه ۲۷ کد استخراج گردید و بیشترین تکرار کد ۸ بار و مربوط به کد «پیچیدگی اوراق مشتقه» بوده است.

۵-۱-۱- چالش‌های شناخت و طبقه‌بندی اوراق مشتقه طبق IFRS 9

چالش‌های شناخت و طبقه‌بندی اوراق مشتقه بر اساس دیدگاه صاحبنظران به شرح نمودار ۳ می‌باشد. استخراج کدها و تحلیل مفاهیم و طبقه‌بندی آن‌ها در حوصله این مقاله نمی‌گنجد. نمونه‌ای از استخراج کدها در این پژوهش به شرح زیر است:

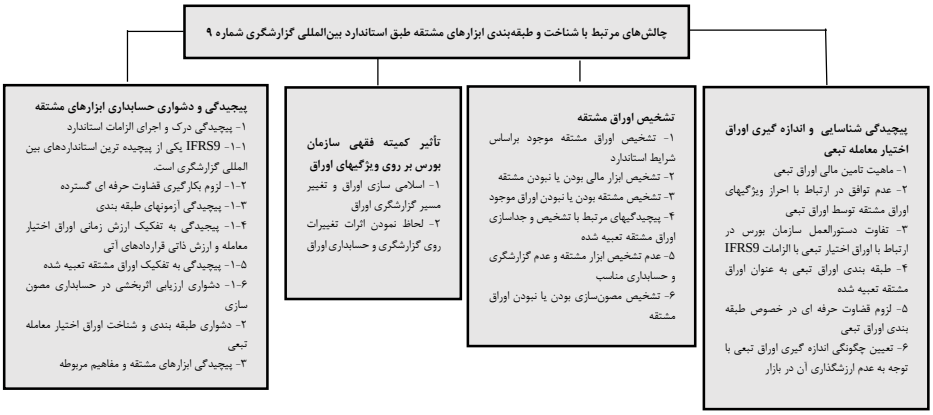
«... در درجه اول به نظر من یک چالشی که داریم این است که در ایران یک مقدار مسئله متفاوت است و آن هم این است که خیلی باید به محتوا توجه کنیم ممکن است یک سری اوراقی باشند که اصلاً در ظاهر مشتقه به نظر نرسند ولی مشتقه باشند مثل همان اوراق مشتقه تعبیه‌شده ما داریم ولی خیلی‌ها نمی‌دانند. خیلی باید بحث‌های فنی‌اش را رفت تحلیل کرد تا بتوان به نتیجه رسید به نظر من در بحث شناخت به‌غیراز خود بحث شناخت حسابداری تشخیص اینکه یک‌چیزی مشتقه هست یا نه چالش اصلی است در درجه اول...» {تشخیص مشتقه بودن قراردادها یا اوراق}

«... بحث حسابداری ابزارهای مشتقه، یک‌قسمتی از مجموعه استانداردهای ابزارهای مالیه خود استاندارد ابزارهای مالی که به بحث شناخت و اندازه‌گیری و کاهش ارزش و اینا داره اشاره می‌کنه خودش به‌اندازه‌ی کافی استاندارد سخت و پیچیده‌ای هست { پیچیدگی درک الزامات استاندارد} ... ابزارهای مشتقه که ما اصلاً هیچ حسابداری تا حالا براش انجام نمی‌دادیم و نداشتیم یعنی خود مفهوم ابزارهای مشتقه مفهوم سخت و پیچیده‌ای هستش {پیچیدگی درک مفاهیم اوراق مشتقه} ... اول از همه اصلاً باید پیداش بکنیم یه وقت‌هایی خیلی واضح و مشخص هست یه وقت‌هایی تو دل قراردادهای دیگه پنهان شده و حالا بحث اینکه حتی اگه واضح و مشخص هم باشه تو حسابداریش رو چطوری باید انجام بدی اینا خیلی سخت می‌کنه {پیچیدگی اوراق مشتقه تعبیه‌شده...یه وقتی هم هست ابزار مشتقه هست تو نمی‌تونی تشخیص بدی وجود داره خب اون دیگه فاجعه‌ست دیگه یعنی یه دارایی مالی یه بدهی مالی هست و شما نه اندازه‌اش رو داری بگیری نه اصلاً داری شناساییش می‌کنی اصلاً هیچی دیگه انگار نه انگار که اون وجود داره {عدم تشخیص ابزار مشتقه موجود}...»

با تحلیل نقل‌قول‌های بالا کدهای «پیچیدگی درک الزامات استاندارد، پیچیدگی درک مفاهیم اوراق مشتقه، پیچیدگی اوراق مشتقه تعبیه شده» که تحت عنوان «چالش پیچیدگی و دشواری» و در طبقه چالش‌های شناخت اوراق مشتقه طبقه‌بندی گردید. کدهای «عدم

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

تشـخیص ابزار مشـتقه موجود، تشـخیص ابزار مالی یا ابزار مصـون‌سـازی» تحت عنوان چالش تشخیص اوراق مشتقه و در طبقه چالش‌های شناخت طبقه‌بندی شد.

نمودار (۳): چالش‌های شناخت و طبقه‌بندی اوراق مشتقه بر اساس دیدگاه صاحبنظران

یکی از مهم‌ترین چالش‌های شناسایی و طبقه‌بندی اوراق مشتقه فعال در بازار سرمایه ایران مربوط به اوراق اختیار معامله تبعی اسـت. ازآنجاکه این اوراق در ایران و متناسـب با نیازها و شـرایط اقتصـادی بازار سـرمایه و با در نظر گرفتن مسـایل شـرعی طراحی گردیده اسـت، لذا شناسایی این اوراق در چارچوب IFRS9 پیچیده به نظر می‌رسد.

از دیگر چالش ها در حوزه شـناخت، تطبیق ویژگی های اوراق متنوع موجود با الزامات استاندارد است. ازآنجاکه از طرفی الزامات استاندارد بسیار کلی است و از طرف دیگر در ایران اوراقی وجود دارد که ممکن است در ظاهر به‌عنوان مشتقه شناخته نشوند ولی بررسی دقیق ویژگی‌های آن‌ها، می‌تواند نشان‌دهنده مشتقه بودن آن‌ها باشد. بررسی و ارزیابی و بعضاً تغییر برخی از ویژگی‌های ابزارهای مالی توسـط کمیته تخصـصـی فقهی سـازمان بورس هم می‌تواند تغییرات و پیچیدگی‌هایی را در بحث گزارشگری این اوراق ایجاد کند.

پیچیدگی درک و اجرای الزامات اسـتا ندارد IFRS9 به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی، لزوم به‌کارگیری قضاوت حرفه‌ای گسترده، پیچیدگی ابزارهای مشتقه و مفاهیم مربوطه و دشواری فهم ریسک هم از دیگر موارد اشاره شده توسط خبرگان می‌باشد.

مقایسـه نتایج این بخش با سـایر مطالعات نشـان می‌دهد که بخش زیادی از مطالعات به پیچیدگی استانداردهای مربوط به حسابداری و گزارشگری اوراق مشتقه اشاره می‌کنند. شامل

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

پیچیدگی درک و کاربرد الزامات مدل جدید اصول محور IFRS9 که بیشتر آینده‌نگر و قضاوتی است، پیچیدگی‌های ایجادشده در نتیجه تغییرات اساسی در حسابداری مصون‌سازی، پیچیدگی شناسایی مشتقات تعبیه‌شده، پیچیدگی الزامات جدید برای حسابداری ارزش زمانی اختیار معاملات و پیچیدگی ابزارهای مالی مشتقه که اساس این سیستم‌ها هستند. (ارنست و یانگ، ۲۰۱۶؛ ویلسون و دیگران، ۱۹۹۸؛ اکستین و دیگران، ۲۰۰۸؛ نگوین، ۲۰۱۵).

تفاوت میان تعریف ابزارهای مشتقه طبق استاندارد با تعاریف مورداستفاده مدیران ریسک که توسط هوانگ و پوتاس در ۲۰۰۱ بیان شده نیز با یافته‌های پژوهش حاضر همخوانی دارد مبنی بر اینکه در بازار مالی ایران اوراقی وجود دارد که ممکن است در ظاهر و توسط مدیران ریسک و اجرایی به‌عنوان مشتقه در نظر گرفته نشوند ولی تعمق در ویژگی‌های آن‌ها می‌تواند نشان‌دهنده تطابق با الزامات استاندارد و احراز ویژگی‌های اوراق مشتقه طبق استاندارد باشد.

۵-۱-۲- چالش‌های مرتبط با اندازه‌گیری ابزارهای مشتقه به ارزش منصفانه

چالش‌های مرتبط با اندازه‌گیری ابزارهای مشتقه به ارزش منصفانه بر اساس دیدگاه صاحبنظران به شرح نمودار ۴ می‌باشد.

نمونه‌ای از استخراج کدها در این بخش به شرح زیر است:

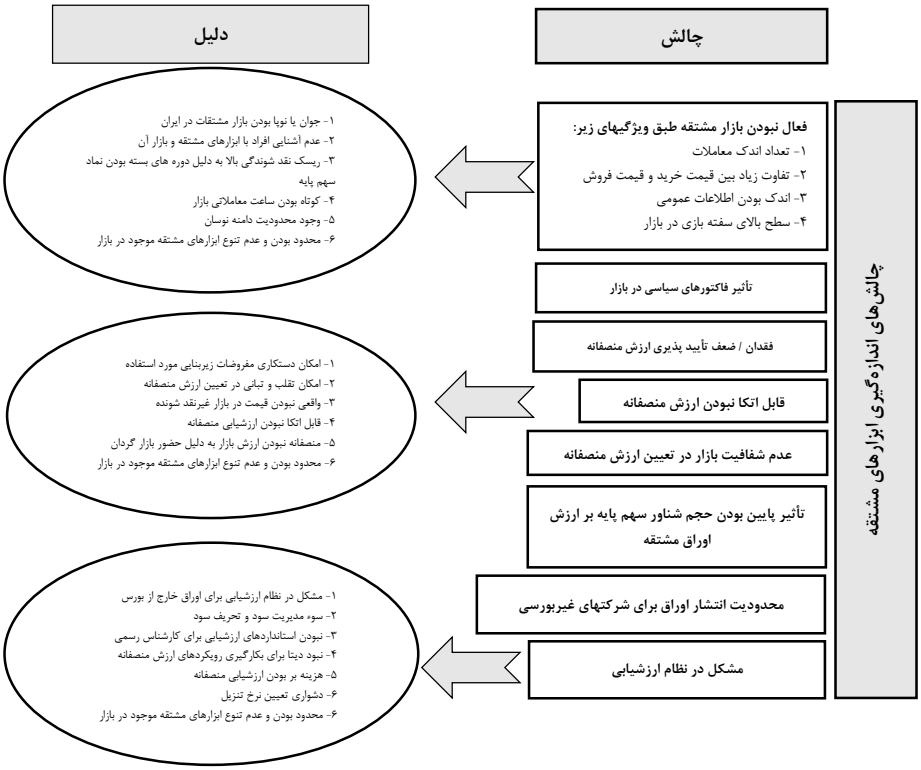
«...الزامات قانونی که هم در بازار سهم پایه‌مان باید وجود داشته باشد یا وجود ندارد و هم در بازار مشتقه مثلاً فرض کنید که ما واحد نوسان تعریف می‌کنیم برای سهم پایه‌مان این‌ها روی فعالیت بازار مشتقه تأثیر دارد، تعریف بازار فعال را این دامنه‌هایی که می‌گذارند مثبت و منفی‌ها، تحت تأثیر قرار می‌دهد {محدودیت دامنه نوسان}. اگر یک مقدار بازار ما شفاف‌تر شود {عدم شفافیت بازار} عمقش بیشتر شود {عمق کم بازار مشتقات} الزامات به سمتی برود که این موانع برداشته شود طبیعتاً قیمتی که روی تابلو می‌آید حقیقت منصفانه‌تری است و می‌تواند کیفیت گزارشگری مالی در حوزه مشتقات را بهبود بدهد.»

کدهای «محدودیت دامنه نوسان، عمق کم بازار مشتقات» تحت عنوان ناتوانی در احراز ویژگی‌های بازار فعال و در چالش‌های اندازه‌گیری اوراق مشتقه طبقه‌بندی‌شده است.

از دیدگاه خبرگان، بازار اوراق مشتقه در احراز ویژگی‌های بازار فعال طبق IFRS13 ناتوان است. از طرف دیگر تأثیر بیش‌ازاندازه متغیرهای سیاسی در بازار سرمایه ایران حتی بیش از عوامل اقتصادی، منجر به غیرقابل‌پیش‌بینی بودن و عدم ثبات و رفتار غیرمنطقی بازار سرمایه می‌گردد. از دیگر سو، عدم تقارن اطلاعاتی در بازار سرمایه، کم بودن عمق بازار و امکان تبانی برای اثرگذاری بر قیمت‌ها، واکنش احساسی و غیرمعقول بازار و نبودن الزامات لازم در جهت رفع موانع موجود در بازار سرمایه منجر به عدم شفافیت بازار و ناتوانی آن در تعین ارزش واقعی

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

و منصفانه می‌گردد. مشکلات نظام ارزشیابی هم ازجمله چالش‌ها در بخش اندازه‌گیری ارزش منصفانه هم برای ابزارهای مالی و هم برای سایر دارایی‌ها، به شمار می‌آید.

نمودار (۴): چالش‌های اندازه‌گیری ابزارهای مشتقه به ارزش منصفانه

این نتایج با موارد مطرح‌شده در گزارش SEC در سال ۲۰۰۸ و با نتایج نگوین در ۲۰۱۵ هم‌خوانی دارد که بیان کردند یک نگرانی با اهمیت ابراز شده در به‌کارگیری استاندارد اندازه‌گیری ارزش منصفانه، چالشی است که شرکت‌ها در ارزیابی ابزارها با آن مواجه‌اند زمانی که بازارها فعال نیستند.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

۵-۱-۳- چالش‌های مرتبط با حسابداری مصون‌سازی

چالش‌های به‌کارگیری حسابداری مصون‌سازی بر اساس دیدگاه خبرگان به شرح نمودار ۵ می‌باشد. نمونه‌ای از استخراج کدها در این بخش به شرح زیر است:

- نداشتن دانش و درک مناسب از مصون‌سازی

«... ما پورتفو سازی رو با مصون سازی اشتباه می‌کنیم حتی خیلی از مدیر ریسک‌ها هم اصلاً فکر می‌کنه داره پورتفو می سازه یعنی ریسکش رو میاره مصون سازی. اصلاً داستانش یه چیز دیگه‌ست تو ایران درک درستی از مصون‌سازی ندارند. فکر می‌کنند اینکه من یه پورتفو یه سرمایه‌گذاری داشته باشم یکی زیان کرد یکی سود کند عمدتاً تفکر شون اینه خب این نشان میده که اصلاً نفهمیدیم این داستان را»

- فقدان واحد مدیریت ریسک در شرکت‌ها و رویه‌های مدیریت ریسک رسمی

«...بزرگ‌ترین شرکت‌های ما بخش واحد مدیریت ریسک فعال و پویا ندارند که بتونه ریسک‌ها رو درست کمی کنه خب این‌ها مشکله ...»

- عدم درک اهمیت ریسک در گزارشگری مالی

«...اساساً ریسک در ایران خیلی موضوع مهمی است ولی هیچ‌کس اهمیت نمی‌دهد به‌خصوص در گزارشگری، دلیلش این است که اصلاً تصورمون نسبت به اینکه آقا چقدر ریسک می‌تواند در گزارشگری مالی و افشائیات ما مهم باشد نقش این را درک نکرده‌ایم اینکه باید در گزارشگری مالی به حوزه ریسک توجه شود یک همچنین نتیجه‌ای، علت اصلی این مسئله است...»

عمده چالش‌ها در ارتباط با حسابداری مصون‌سازی به چالش‌های مرتبط با شناسایی و اندازه‌گیری و افشا ریسک مربوط می‌شود. بااین‌وجود به عقیده صاحبنظران، فقدان مشتقات در حوزه مصون سازی نرخ ارز و نرخ تورم، پیچیدگی‌های و دشواری‌های حسابداری مصون سازی، ناآشنایی با مفهوم مصون‌سازی و حسابداری مصون‌سازی، قضاوتی و آینده‌نگر بودن حسابداری مصون سازی با روند رو به رشد ابزارهای مشتقه و استفاده بیشتر از این ابزارها به‌عنوان ابزار مصون‌سازی، چالش‌های قابل‌توجهی خواهند بود.

مرور ادبیات در این حوزه نشان می‌دهد چالش‌هایی که در ارتباط با حسابداری مصون‌سازی مطرح‌شده‌اند بیشتر در ارتباط با مستندسازی رابطه پوششی در ابتدای شروع رابطه مصون‌سازی، ارزیابی اثربخشی پوشش، تنظیم نسبت پوشش، مسایل مرتبط با حسابداری بهای مصون سازی و تصمیم‌گیری در ارتباط با توقف رابطه مصون سازی است که همه آینده‌نگر و مستلزم به‌کارگیری قضاوت گسترده هستند. (BDO، ۲۰۱۶؛ هوانگ و پاتوهاس، ۲۰۰۱؛ ارنست و یانگ، ۲۰۱۶؛ PWC، ۲۰۱۱؛ GCR GROUP، ۲۰۱۵؛ اکستین، ۲۰۰۸).

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

هر چند نتایج پژوهش ما هم جهت با پژوهش‌های فوق می‌باشد، قدمت و گستردگی ابزارهای مشتقه در آمریکا و سایر کشورها و شیوع و اهمیت مصون سازی در سایر کشورها توجیه‌کننده بخش‌های متفاوت نتایج پژوهش فوق با سایر پژوهش‌هاست.

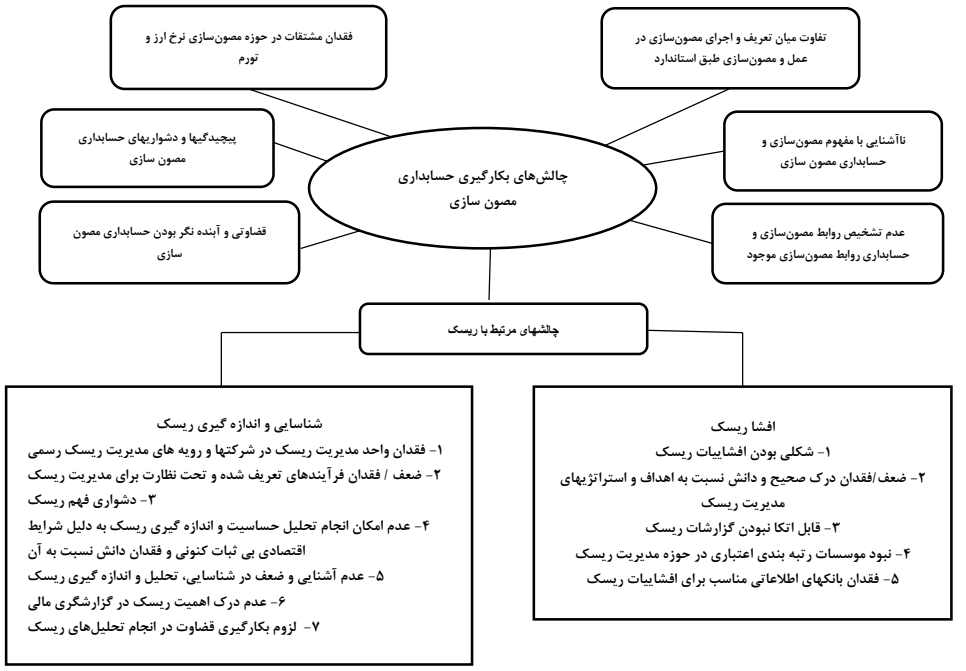
۵-۱-۴- چالش‌های مربوط به شناسایی، اندازه‌گیری و افشا ریسک

بسیاری از شرکت‌ها در ایران فاقد واحدهای مدیریت ریسک فعال و پویا که بر اساس برنامه‌ها و فرآیندهای مشخص و مدون و رسمی، ریسک‌های شرکت را شناسایی، اندازه‌گیری و در صورت لزوم برای پوشش آن‌ها اقدام کنند، هستند و این مسئله مطمئناً یکی از چالش‌های اصلی در ارتباط با رعایت الزامات مرتبط با گزارشگری ریسک طبق IFRS7 و IFRS9 خواهد بود. به‌علاوه دشواری فهم ریسک، عدم آشنایی و ضعف در شناسایی، تحلیل و اندازه‌گیری ریسک، لزوم به‌کارگیری قضاوت در انجام تحلیل‌های ریسک و عدم درک اهمیت ریسک در گزارشگری مالی ازیک‌طرف و زمان بر بودن ایجاد واحدهای مدیریت ریسک در شرکت‌ها و عدم امکان انجام تحلیل حساسیت و اندازه‌گیری ریسک به دلیل شرایط اقتصادی بی‌ثبات کنونی و فقدان دانش نسبت به آن زمینه‌ساز چالش‌های فنی حسابداری مصون‌سازی از جمله دشواری مستندسازی اهداف و استراتژی‌های مدیریت ریسک و سایر الزامات مصون‌سازی و عدم رعایت الزامات افشا در این حوزه خواهد بود.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این مطالعه به بررسی چالش‌های شناسایی و اندازه‌گیری اوراق مشتقه و پیاده‌سازی حسابداری مصون‌سازی در ایران پرداخت. جدای از پیچیدگی‌های و دشواری درک و اجرای الزامات شناسایی و اندازه‌گیری اوراق مشتقه طبق IFRS9 و پیچیدگی‌های ذاتی اوراق مشتقه که در مطالعات زیادی به آن اشاره شده است، این مطالعه نشان داد تغییرات پیشنهادی در خصوص ابزارهای مشتقه که توسط کمیته فقهی سازمان بورس پیشنهاد می‌گردد می‌تواند پیچیدگی‌های و تغییراتی در گزارشگری این‌گونه اوراق ایجاد نماید که لازم است در بحث شناسایی و اندازه‌گیری مدنظر قرار گیرد. از دیدگاه صاحبنظران، ویژگی‌های بازار اوراق مشتقه در ایران، این بازار را در تعیین ارزش منصفانه اوراق ناتوان می‌سازد به‌علاوه مشکلات نظام ارزشیابی هم از جمله چالش‌ها در بخش اندازه‌گیری ارزش منصفانه برای ابزارهای مالی به شمار می‌آید. فقدان ابزارهای مشتقه در حوزه مصون سازی ریسک نرخ ارز و نرخ تورم و فقدان واحدهای مدیریت ریسک و رویه‌های مدیریت ریسک در شرکت‌ها از جمله چالش‌های اصلی در ارتباط با حسابداری مصون‌سازی ریسک می‌باشد.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

نمودار (۵): چالش‌های به‌کارگیری حسابداری مصون‌سازی بر اساس دیدگاه خبرگان

۷- پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

۱. با توجه به تصویب و لازم‌الاجرا شدن استاندارد شماره ۳۶ و ۳۷ در ارتباط با ارائه و افشا ابزارهای مالی، بررسی سودمندی افشا ابزارهای مالی در محیط گزارشگری ایران.
۲. با توجه به بهبود افشاییات و اطلاعات در دسترس پس از اجرای استاندارد شماره ۳۶ و ۳۷، بررسی اثر اقتصادی مشتقات روی شرکت‌ها.
۳. بررسی ارتباط ارزشی افشای مشتقات در شرکت‌ها.

۸- پیشنهادهای کاربردی پژوهش

۱. سازمان حسابرسی با ارتباط بیشتر با سازمان بورس و اوراق بهادار برای رفع مشکلات در به‌کارگیری استانداردهای مربوط به ابزارهای مالی، رهنمودهای عملی و مؤثر تنظیم و ارائه نماید.
۲. پذیرش استانداردهای ارزشیابی برای ارزشیابی اوراق خارج از بورس و اوراق فاقد بازار فعال و ترویج استانداردهای مربوطه.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

۳. برگزاری دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی مفید و کاربردی در ارتباط با استانداردهای بین‌المللی گزار شگری مالی ۹ و ۷ و ارتقای سطح دانش حسابداران شاغل فعلی در ارتباط با ابزارهای مشتقه.
۴. تدوین کتبی در خصوص شناخت، اندازه‌گیری و گزارشگری اوراق مشتقه.
۵. ایجاد سرفصل آموزشی جهت آموزش استانداردهای حسابداری بین‌المللی و اوراق مشتقه.

۱۰- منابع

چاوشانی، مجتبی؛ نوید بابک جمشیدی؛ مهرداد قنبری و افشین باغفلکی. (۱۳۹۸). نقش افشای ابزارها و مشتقات مالی بر اساس استانداردهای حسابداری ایران در بازده مازاد و ارزش شرکت‌ها. **فصلنامه مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار** ۹۸(۹): ۷۱-۵۴.

حریری، نجلا. (۱۳۸۵). **اصول و روش پژوهش کیفی**، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، چاپ اول.

خنیفر، حسین، و ناهید مسلمی. (۱۳۹۷). **اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی**، جلد اول: رویکردی نو و کاربردی.

سبز علی پور، فرشاد. (۱۳۹۱). تأثیر همگرایی استاندارد تلفیق ایران با استاندارد بین‌المللی بر سودمندی اطلاعات تلفیقی. **دانش حسابداری** ۳(۱۱): ۲۰۱-۱۸۱.

Abdel-khalik, Rashad, Po-Chang Chen, (2015). Growth in financial derivatives: The public policy and accounting incentives, **Journal of Accounting and Public Policy**, 34(3).

Acharya, V.V., M. Brenner, R. Engle, A. Lynch, and M. Richardson. (2009). **Derivatives: the ultimate financial innovation**. In: Acharya, V. V. and M. Richardson (Eds.), Restoring financial stability: how to repair a broken system, Wiley

Allayannis, G., and J. Weston. (2001). The Use of Foreign Currency Derivatives and Firm Market Value. **Review of Financial Studies** 14(1): 243-276.

Applying IFRS, IFRS 9 for non-financial entities, (2016). **WWW.EY.COM.**

Aretz, K., and S. Bartram. (2010). Corporate Hedging and Shareholder Value. **The Journal of Financial Research** 33(4): 317-371.

Baker, C.M. (2009). **Regulating the invisible: the case of over-the-counter derivatives**. Notre Dame L. Rev., 85, 1287.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

Campbell, J.L., L.M. Mauler, and S.R. Pierce. (2019). A review of derivatives research in accounting and suggestions for future work, **Journal of Accounting Literature** 42: 44–60.

Carballo, Paco. **Implementing hedge accounting in the UK: Practical pitfalls and overcoming common challenges**, Whitepaper - A focus on UK accounting, www. Gcrgroup.com

Derivative instruments and hedging activities, (2013). **Second edition**, July 2015, www.pwc.com

Eckstein, C., A. Markelevich, and A. Reinstein. (2008). Accounting for derivative instruments and hedging activities (SFAS No. 133) Implications for profitability measures and stock prices, **Review of Accounting and Finance** 7(2): 131-149.

Ernst & Young, (2016). Applying IFRS - IFRS 9 for non-financial entities - March 2016, **www. EY.Com**

Faubus, B.G. (2010). Narrowing the bankruptcy safe harbor for derivatives to combat systemic risk. **Duke Law Journal** 59: 801.

Gumb, B., Dupuy, P., Baker, C. and Blum, V. (2018), The impact of accounting standards on hedging decisions, **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 31(1), 193-213.

Hedge accounting under IFRS 9, a closer look at the changes and challenges (2011). **www.ey.com**. 2011. EYG no. AU0765.

Hwang, A.L.J., and J.S. Patouhas. (2001). Practical Issues in Implementing FASB 133, The new standard is a wake-up call for companies to evaluate their hedging strategies, **Journal of Accountancy**, February 28.

IFRS IN PRACTICE 2016, IFRS 9 Financial Instruments, (2016). **www.bdointernational.com**

Judge, A. (2006). Why and How UK Firms Hedge. **European Financial Management** 12(3): 407-441.

Kambhu, J., F. Keane, and C. Benadon. (1996). Price risk intermediation in the over-thecounter derivatives markets: interpretation of a global survey. **Federal Reserve Bank of NewYork Economic Policy Review** 2(1): 1-15.

Lynch, T.E. (2011). **Derivatives: A Twenty-First Century Understanding**. Loyola University Chicago Law Journal, 43.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]

Minehan, C.E., and K. Simons. (1995). Managing risk in the 90's: what should you be asking about derivatives? **New England Economic Review** (Sep): 3-25.

Nguyen, C. (2015). **Challenges in adopting International Financial Reporting Standards for banking sector in Vietnam**, Spring 2015.

Onali Enrico, Gianluca Ginesti, Luca Vincenzo Ballestr, (2017). Investor reaction to IFRS for financial instruments in Europe: The role of firm-specific factors, **Finance Research Letters** 21, 72–77.

Papa, V. and Peters, S., (2011). User Perspective on Financial Instruments Risk Disclosures under International Financial Reporting Standards. *London: CFA Institute.*

Ramirez, J. (2015). **Accounting for Derivatives: Advanced Hedging under IFRS 9**, Second Edition, Willy.

Report and Recommendations Pursuant to Section 133 of the Emergency Economic Stabilization Act of 2008: **Study on Mark-To-Market Accounting**, United States Securities and Exchange Commission.

Sakti.R, Muhammad, Syahid, Ahmad, Tareq, Mohammad Ali and Mohd Mahdzir, Akbariah (2016). Malaysia-Japan International Institute of Technology (MJIIT),Universiti Teknologi Malaysia, Kuala Lumpur, Malaysia, **Qualitative Research in Financial Markets**, 8(2), 168-190

Samuel, D. (2009). **Subprime Mortgage Crisis: Will New Regulations Help Avoid Future Financial Debacles**, The. Alb. Gov't L. Rev., 2, 217.

Smith, C.W., and R. Stulz. (1985). The determinants of firms' hedging policies, **Journal of Financial and Quantitative Analysis** 20: 391-405.

Wilson, A., C. Waters, B. Gary, and J. Barry. (1998). The Decision on Derivatives FASB Statement no. 133 establishes comprehensive accounting requirements, **Journal of Accountancy**, October 31.

[Downloaded from qfaj.mobarakeh.iau.ir on 2026-11-16]